

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ЮРИДИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ГРАЖДАНСКОПРАВНИ НАУКИ“

СПИРАНЕ НА ИСКОВОТО ПРОИЗВОДСТВО

АВТОРЕФЕРАТ

НА ДИСЕРТАЦИОНЕН ТРУД ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР“

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ: 3.6 ПРАВО (ГРАЖДАНСКИ ПРОЦЕС)

ДИСЕРТАНТ:

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

АНАСТАС БЛАГОВЕСТОВ ПУНЕВ

ПРОФ. Д-Р АНЕЛИЯ МИНГОВА

София

2019

Съдържание

I.	Обща характеристика на дисертационния труд	2
1.	Значение на темата	2
2.	Предмет, цел и метод на изследването.....	4
3.	Обем и структура на дисертационния труд	6
II.	Изложение на основните тези в дисертационния труд	8
1.	Глава Първа.....	8
2.	Глава Втора	12
3.	Глава Трета	26
III.	Основни приноси моменти на дисертационния труд	33
IV.	Публикации във връзка с дисертационния труд.....	35

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Значение на темата

Темата за спирането на исковото производство беше избрана като достатъчно класическа за пределите на исковия процес и въпреки това значително подценена и към настоящия момент, като свидетелство за последното са както липсата на нарочно изследване върху темата, така и буквално възпроизведената разпоредба на чл. 182 ГПК (отм.) в чл. 229 от действащия от 2008 г. Граждански процесуален кодекс. Сред създаването на нови правни фигури на българския граждански процес и значимото изменение на съществуващите към 2008 г. спирането не беше подложено на никаква редакция като един от по-традиционните институти на процеса и това е в основата на голяма част от проблемите, които се обсъждат и в дисертацията. Нормативната динамика се съпътства и от практическа – ако през 1952 г., когато е създаван все още актуалният текст на чл. 229 ГПК, е изглеждало по-скоро изключително да се водят паралелни процеси, имащи връзка помежду си, сега това не просто е ежедневие, но се поставят нови и нови въпроси на колизията между гражданското правосъдие, от една страна, и наказателното и административното – от друга, като наказателното е носило съвсем различно обществено значение, а административното дори не е съществувало в сега познатия си вид. Същото важи и за арбитража по частноправни спорове, където също са се натрупали проблеми, за които законодателят от 1952 г. дори не е подозирал.

Поради описаното особено състояние и не бе изненада образуването на нови тълкувателни дела във връзка с дисертационната тема след нейния избор. Това са тълк. д. № 1/2017 г. на ОСГТК на ВКС и т. 2 от тълк. д. № 2/2017 г. на ОСГТК на ВКС, като след постановяването на решения по тези дела през 2019 г. те се присъединиха към други скорошни произнасяния на върховната инстанция по въпроси, касаещи спирането – ТР № 2/2014 г. на ОСГТК на ВКС, ТР № 8/2013 г. на ОСГТК на ВКС, т. 2 от ТР № 5/2012 г. на ОСГТК на ВКС, т. 8 от ТР № 8/2014 г. на ОСГТК на ВКС, т. 3 от ТР № 3/2016 г. на ОСГТК на ВКС. Някои от тези произнасяния се нуждаят от аргументирана критика от доктрината, каквато е представена в текста, доколкото правоприложителят е обвързан от тях по силата на възприетия модел на действие на тълкувателните решения и въпросът за преодоляването им стои изцяло на отговорността на законодателя.

Същевременно липсата на достатъчно изявена процесуална традиция, включително теоретична, доведе до съживяването на привидно замрели дискусии, като например тази за действието на конституционните норми или за съдбата на производството по иск, който е предявен срещу починало лице. Всички те по някакъв начин влияят на спирането като институт, тъй като са свързани с някои от основанията за спиране и се отразяват на законосъобразното протичане на исковия процес, а повдигането им в съвременния контекст означава, че все още витаят съмнения, по които доктрината трябва да вземе отношение.

С тълк. д. № 1/2017 г. на ОСГТК на ВКС дори беше направен опит за преодоляване на практика, по която вече има постановено тълкувателно решение от недалечната 2001 г. – вж. т. 8 от ТР № 1/2001 г. на ОСГК на ВКС, което идва да покаже, че дори за утвърдените схващания на иначе консервативния граждански процес е достатъчно да се открият определен брой съдии, за да се направи опит за промяна на наложилата се практика. В този смисъл доктрината е призвана да претегля аргументите извън тяхната конюнктурна употреба, която все по-често (видимо и невидимо) стои в основата на аргументацията на Върховния касационен съд, особено в ситуация на още по-силно конюнктурен и объркан законодател, редактиращ ГПК на парче, в неравен ритъм.

Извън практическия контекст, но и вплетен в него, въпросът за спирането ни връща към принципните и нестихващи дискусии за цената и бързината на гражданското правосъдие. Доколкото целта на ГПК от 2008 г. бе да преодолее мудното развитие на гражданските дела, спирането обективно пречи на тази цел, тъй като отлага разрешаването на спора, често без ясен изглед за времетраенето на спирането. Сблъсъкът на законодателното намерение, възприето моментално и често превратно и безкритично от съдилищата, от една страна, и обективния характер на спирането, може лесно да бъде посочен като отговорен за множество произнасяния на съда, които търпят критика. Това е така, защото в част от разгледаните в дисертацията съдебни актове се изкривяват или направо дописват предпоставките за спиране на делото, особено в хипотезите на чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК, само и само за да се угоди на някакъв имагинерен стандарт за бързина, включително negliжирайки природата на основанията за спиране като отрицателни процесуални предпоставки. Същото важи и относно приложното поле на преклузията за възраженията на ответника по чл. 133 ГПК, като, без да е оригинална или пионерска,

критиката към разбирането за външнопроцесуалния характер на преклузията се налага именно поради нетърпимото схващане на немалък брой съдии, че пропускането на един срок по конкретно дело влече погасяване на права по всякакви други висящи и бъдещи процеси. С дисертацията е направен опит да се покаже един алтернативен път, при който законът не се развъртава чрез тълкуване и въпреки това се парират нежеланите ефекти от забавянето на делото.

2. Предмет, цел и метод на изследването

Предметът на дисертацията е въпросът за спирането на исковия процес, а целта е той да бъде поставен в контекста на свързаните с него ключови въпроси на гражданския процес. Тази цел крие съответни рискове – напълно осъзнати и приети, тъй като в противен случай се подценява необходимият систематичен подход, както и диалектиката между процесуално и материално право, която е особено нужна при обсъждането на въпроса за временното десезиране на съда с материалноправния спор. Ето защо в дисертацията се появяват и въпроси, на които би следвало да се посвети отделно изследване, но без тяхното обсъждане, макар и в синтезиран вид, биха се negliжирали водещи аргументи за възприемането на съответната позиция.

Опирайки се на схващането на проф. Абрашев за спирането като „межда“, в текста е изследвано понятието за спиране на производството и неговото приложно поле, както и основанията за спиране и тяхното влияние върху развитието на гражданското производство. В този смисъл по-конкретните задачи могат да бъдат описани по следния начин:

- Дефиниране на понятието за спиране и разграничаването му от сходни правни фигури и институти, както и определяне на приложното му поле, включително при специфики на исковото производство;
- Изясняване на предпоставките за спиране на делото, като с цел по-концентриран подход дисертацията се фокусира върху общите основания за спиране по чл. 229, ал. 1, т. 1-6 ГПК, без да се изследва поотделно всяко друго основание, посочено в закона, освен на съответните места, където тези други основания (например чл. 292 ГПК или чл. 637, ал. 1 ТЗ) поставят специфични проблеми, които не са типични за останалите хипотези на чл.

229 ГПК или помагат за тяхното по-добро разбиране при сравнението помежду им;

- Изясняване на чисто процесуалните проблеми на разгръщането на исковия процес във времето при наличие на предпоставки за спиране, като се анализират и особеностите при отклонения в процеса, както и защитата срещу незаконосъобразно развитие на производството.

В методологическо отношение в дисертацията са ползвани традиционни и изпитани методи на правната наука, като логическия, правно-догматичния, историческия и сравнителноправния подход. Използвани са и класическите средства на правното тълкуване – граматическо, систематично, телеологическо и така нататък. Изборът между по-теоретичен и по-практически подход е поставен в зависимост както от степента на разглеждане на съответния въпрос в теорията или практиката, така и от целите на изследването – например, преюдициалността като понятие има корени още в римското право, което налага връщането назад във времето и проследяването на историческото развитие на този термин, включително в светлината на разбиранията на немскоезичната правна доктрина.

Същевременно решаваща за изследването е полемиката с редица съдебни актове, доколкото много от проблемите на спирането възникват поради практически казуси, често свързани с хипотези, за които доктрината никога не би се досетила. Това подвеждане по ритъма на практиката отнема от общотеоретичния заряд на труда, но е наложително заради особеностите на практиката, свързани с много конкретни проблеми и липсата на съответното им разглеждане в доктрината. Въпреки практическата насоченост посланието на изследването е тъкмо в обратния дух: че практиката трябва да отговаря на определени теоретични стандарти за аргументация, а не да се влияе от най-първичните интуиции, когато става дума за спиране, като например колко време ще се забави разглеждането на делото, има ли практическа възможност да се разбере за паралелното висящо дело или за смъртта на ответника и така нататък.

Заедно с полемичния диалог с редица актове на ВКС дисертацията прави опит да атакува и неправилните законодателни разрешения, сред които челно място заема изменението на чл. 126, ал. 1 ГПК. В този смисъл са изведени и множество предложения за

изменение на законодателството, чиято цел е да повишат практическата полза от дисертацията, както и да завършат адекватно и разумно критичния тон на голяма част от изложението.

Неминуемо е мненията, изразени в дисертацията, да отразяват своеобразна политическа позиция. В тази връзка моето мнение е, че съдилищата имат правомощието да правораздават, а не да коригират текста на закона под предлога на „безкрайната интерпретация“. Законът не може да бъде тълкуван по начин, който да угажда на каквато и да е красиво звучаща цел като „справедливостта“, „сигурността в оборота“ и така нататък, защото никой не може да претендира за обективност на своето виждане по тези въпроси и те неусетно се превръщат в смокинов лист за произвол, а единственият дългосрочен резултат от подобни намерения би бил разклащане на социалния мир. Негова неотменима част е спазването на разделението на властите, което значи демократично легитимираният законодател да приема и изменя закона, а съдът да го прилага.

Въпреки убеждението ми, че българските върховни съдии биха били по-добри законотворци от българския законодател, смятам, че голяма част от проблемите при прилагането на ГПК са плод на свръхеманципираното отношение на ВКС към собствената му роля и самосбъдващото се пророчество, наречено „задължителна съдебна практика“, въпреки скорошната редакция на текста на чл. 290 ГПК. В това отношение дисертацията избира принципната позиция да предложи алтернативни законови текстове, а не да подкрепи *contra legem* практика на ВКС, дори когато привижда добрата воля в нея. Там, където проблемът се налага от тълкуването на самия съд обаче, грешката трябва да се заяви ясно и да се стимулира нейното поправяне още сега, в рамките на действащия закон и независимо от натрупаната практика, особено след като тя изглежда да е обречена на противоречивост при действащите нормативни, институционални и чисто практически реалии.

3. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертацията се състои от общо 374 страници, които включват съдържание, списък на използваните съкращения, увод, три глави, заключение, както и библиография и приложение със синтезиран набор от над двадесет предложения *de lege ferenda*, аргументирани преди това в самия текст. Към дисертацията са направени и 988 бележки

под линия, като библиографията наброява 130 заглавия, от които 97 на български език, и 33 на английски и немски език.

В структурно отношение дисертацията избира съзнателно да се разграничи от обичайния подход на концентриран сравнителноправен и исторически преглед като отправна точка в началото на изложението в първа глава. Такъв подход би означавал да се признае, че основанията за спиране представляват единен и общ институт и намират корените си в едни и същи съображения и контекст, което би било подвеждащо. В действителност всяко от основанията за спиране по чл. 229 ГПК е самостоятелен феномен със свои собствени проблеми, като сложността и характерът на тези проблеми са често различни. Докато някои от основанията заслужават да бъдат поставени в исторически и сравнителноправен контекст, за други това не важи, заради което общите въпроси на спирането следва да се изчерпят до дефиницията и приложното поле на института. Така симетрията между обема на отделните глави е пожертвана с цел по-адекватна структура и по-плавно и искрено поставяне на значимите проблеми.

Разграничението между втора и трета глава може да се сравни с разграничение между статиката и динамиката на института, като във втора глава е изяснен фактическият състав на всяко от основанията, включително чрез отличаване от твърдяни, но в действителност несъществуващи елементи на техния фактически състав, докато в трета глава се изследва как основанията чрез вече фиксирания им фактически състав рефлектират на развитието на процеса. Едва след като се дефинира ясно природата на основанията, може да се пристъпи към тяхното въздействие върху процеса и това отразява логическия ход на преценката, която всеки съдия трябва да направи при възникнала хипотеза на спиране. По този начин се създава един модел на развитие на гражданското производство, при който се проследяват максимален брой хипотези, включително при законосъобразно и незаконосъобразно развитие, както и при различни усложнения на процеса от началото до края му.

Текстът е съобразен с действащото законодателство и съдебна практика към 01.08.2019 г.

II. ИЗЛОЖЕНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ТЕЗИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Глава Първа

В рамките на първа глава е предложено работно теоретично понятие на спирането като временно прекъсване на разглеждането на делото поради наличие на законово основание и съответен съдебен акт. В предложената дефиниция белезите на спирането са четири: това, че от обективна страна чрез него се прекъсва разглеждането на делото; обстоятелството, че прекъсването е временно, както и че то може да настъпи единствено когато законът го предвижда, а също така че за целта е необходим нарочен съдебен акт.

Това понятие преодолява някои терминологични неточности в досегашната доктрина – например широкото използване на думата недопустимост, която има съвсем различно утвърдено значение от термина прекъсване, като така се акцентира върху междинната роля на спирането. Тя се налага при съпоставката му с трите традиционни аспекта на гражданския процес, доколкото спирането прекъсва веригата от действия, насочени към постановяване на крайния съдебен акт и получаването на окончателна защита и санкция чрез него, а по този начин намалява и интензитета на процесуалното правоотношение, възникнало с предявяването на исковата молба, без обаче да го погасява.

Още с дефинирането на института е развита идеята, че спирането не се основава на дискреция на съда, а съдът е обвързан да спре делото при възникване на съответното основание. Заедно с това се прави опит за коригиране и на други погрешни разбирания, като например разграничението на основанията за спиране на такива по право и по разпореждане на съда. В действителност възприемането на тезата, че съществува спиране „по право“ влиза в противоречие с важни аспекти на института като например обжалваемостта на определението за спиране. Именно определението за спиране е единствен източник на последиците от спирането.

Изследвана е връзката между спирането и принципите на гражданския процес, като се апелира към позоваване на принципите при разрешаване на иначе нееднозначни като отговор постановки – например при конкуренцията между служебното начало (чл. 7, ал. 1 ГПК) и състезателното начало (чл. 8, ал. 2 ГПК), която често бива negliжирана от съда, като той не изпълнява правомощията си да спре делото, а действа едва след сезиране от страните, погрешно опирайки се на чл. 8, ал. 2 ГПК, чиято приложимост трябва да бъде обезпечена от предварително извършване на необходимите действия от съда. В тази връзка

е критикуван и формалистичният подход на ВКС при обсъждането на забавянето на разглеждането на делото като повод за евентуална отговорност за нарушение на чл. 6 ЕКПЧОС. Противно на възприетото от ВКС, дори при законосъобразно спиране е възможно съдът да е спомогнал за неоснователното забавяне на делото – например по отношение на периода, през който не е спрял делото, макар да е бил наясно или да е можел да разбере лесно, че има основание да го направи. Ето защо не може да бъде прието, че при законосъобразно спиране съдът в никой случай не отговаря за бавно правосъдие.

Спирането е разграничено от сходни институти като отлагане и прекратяване, както и от спиране на изпълнителния процес. Посочено е, че в някои случаи спирането на исковото и на изпълнителното производство представляват отделни и различни действия, но спиране на исковия процес не може да се поиска самостоятелно, когато не е поискано и спиране на изпълнителния процес, тъй като липсва правен интерес от спиране на исковия процес, без да спряно и изпълнителното дело, по което вече са извършени изпълнителни действия – например в случаите на чл. 517, ал. 3 ГПК или по чл. 277 ГПК.

По отношение на видовете спиране се критикува класическото разграничение на спиране по право и по разпореждане на закона, както и по волята на страните, като няма правило, от което да се извлече различното действие на определението за спиране в различни хипотези. Това би противоречало и на концепцията за формалистичния граждански процес, поради което няма как да се породят последици *ex lege*. Формален аргумент в тази насока дава и разпоредбата на чл. 61, ал. 1, изр. второ ГПК, където автоматичният ефект на настъпилото основание за спиране е уреден изрично по отношение на спирането на сроковете, от което следва, че общият принцип извън конкретната хипотеза е обратният.

Вместо това се предлага друго разграничение на видовете спиране според това дали спирането рефлектира на надлежното упражняване на правото на иск и участието на страните в процеса или не, като в първата група попадат основанията по чл. 229, ал. 1, т. 1-3 ГПК, чл. 320 ГПК, чл. 321, ал. 3 ГПК, а в другата – чл. 229, ал. 1, т. 4-6 ГПК, чл. 292 ГПК, чл. 631, ал. 2 ГПК, чл. 637, ал. 1 ТЗ, чл. 150, ал. 2 КРБ. В текста са посочени и практическите съображения за предлагането на това разграничение, като те включват необходимостта от изменение на чл. 61, ал. 1 ГПК, възможността за саниране на недопустимите процесуални действия в хипотезите на чл. 229, ал. 1, т. 4-6 ГПК,

особеностите при развитие на обезпечителното производство, изричното препращане в чл. 432, ал. 1, т. 3 ГПК само към част от основанията и така нататък.

Очертано е и приложното поле на института, като то обхваща целия исков процес, със съответните уточнения относно особените иски производства. Така например в бързото производство съществува празнина по отношение на чл. 314, ал. 2 и 3 ГПК, като е по-правилно да се приеме, че по силата на тази разпоредба е ограничено и спирането по чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК. Възможно, макар и не задължително, е в рамките на бързото производство предметите на насрещния иск, който е забранен по силата на чл. 314, ал. 2 ГПК, и на последващия иск, който се разглежда в евентуален отделен процес, да са идентични, което поставя под съмнение смисъла на разпоредбата на чл. 314, ал. 2 ГПК и предполага лесното ѝ заобикаляне. Претеглянето на двата хипотетични сценария води до очевиден извод: в тези изрично определени случаи интересът от съобразяване на други висящи дела следва да отстъпи, защото той няма да ограничи по никакъв начин правата на ответника, който може да заяви правата си под формата на възражения срещу иска, докато в обратната хипотеза се обезсмисля цялостният законодателен модел на бързото производство и целесъобразността му. Това обаче налага и съответно изменение на закона, което да изясни по безспорен начин въпроса.

В производството по съдебна делба приложението на чл. 229, ал. 1, т. 1 ГПК трябва да бъде съответно по време на втората ѝ фаза, защото решението в първата фаза на делбата притежава самостоятелна функция, а не представлява единствено междинен етап от производството по делба. Ето защо шестмесечният срок по чл. 231, ал. 1 ГПК не трябва да се спазва, но противно на изложеното в доктрината, съдът не може служебно да възобнови производството, без да е направено искане от страните, тъй като това противоречи на замисъла на чл. 229, ал. 1, т. 1 ГПК.

В производството по несъстоятелност съществува специално основание за спиране на делата при открито производство по несъстоятелност – чл. 637, ал. 1 ТЗ, като противно на схващанията в част от практиката, това не значи, че чл. 637, ал. 1 ТЗ изключва основанията по чл. 229, ал. 1 ГПК, защото неговото приложение е единствено в полза на производството на несъстоятелност, но по отношение на вече образуваните по общия ред дела, а не изобщо.

Същевременно спирането на основание чл. 229, ал. 1 ГПК се прилага и в заповедното производство, където съдът е все по-често овластен да съобразява обстоятелства извън формалната страна на заявлението, както и в производствата по спорна съдебна администрация, тъй като тези производства не се отличават по релевантните за спирането критерии от общия исков процес. Относно спорната съдебна администрация е вярно, че съществува възможност за преразглеждане на фактическото положение, установено в хода на спорната съдебна администрация, но то се допуска само при нови обстоятелства, което по същество не се отразява на преклудиращото действие на решението относно фактите, които е можело да бъдат наведени до този момент. Същият извод важи и за други юрисдикционни органи, независимо как ще бъдат наречени, когато пред тях се обсъжда въпросът дали да спрат делото.

Спирането по чл. 229, ал. 1 ГПК обаче не се прилага в охранителните производства заради изключителния характер на нормите на чл. 536 и 540 ГПК, нито пък в изпълнителния процес поради разпоредбата на чл. 432 ГПК. По отношение на обезпечителния процес е направено разграничение на хипотези, при които спиране следва да се допусне – става дума за случаите, когато първоначално едностранният характер на производството се трансформира в двустранен при обжалване и са налице хипотезите на чл. 229, ал. 1, т. 2-3, свързани с участието на страните. При двустранно и състезателно производство надлежното участие на една от страните се превръща в изискване, което променя хипотезата спрямо едностранния характер на обезпечителното производство в неговия начален етап и не позволява производството да продължи.

Спирането на делото обаче не може да бъде използвано като обезпечителна мярка въпреки принципната свобода, прокламирана в чл. 397, ал. 1, т. 3 ГПК, защото това би надхвърлило пределите на компетентност на съда, разглеждащ обезпечението, и мярката не може да обвърже други съдебни състави. В случаите, при които една от страните по делото използва гражданския процес като средство за разпиляване на имуществото си – например чрез признаване на неоснователен иск или чрез отказ от основателен иск, кредиторите на това лице имат различен път за защита. Такъв може да е пътят на оспорване на вземането на кредитор по реда на чл. 464 ГПК.

2. Глава Втора

Основанията за спиране са разгледани във втората глава поотделно съобразно спецификите на всеки институт, като са представени елементите на техния фактически състав въз основа на сравнителноправен и исторически преглед, както и чрез тълкуване на релевантните норми въз основа на натрупаната обилна съдебна практика.

По отношение на спирането по чл. 229, ал. 1, т. 1 ГПК следва да се приеме, че отправеното искане за спиране не е действие по разпореждане на иска, поради което за него не се изисква изрично пълномощно, когато се извършва от процесуален представител (чл. 34, ал. 3 ГПК). Изявлението може да приема всякакви проявни форми, като не е задължително да бъде направено общо от двете страни или да се осъществи в открито заседание. Освен това съдът не бива да изследва мотивите на отправеното искане за спиране, както понякога се наблюдава в практиката, защото това не е част от фактическия състав на основанието.

В дисертацията също така се подкрепя идеята за изключване на подпомагащите страни от условието за даване на съгласие по чл. 229, ал. 1, т. 1 ГПК, тъй като те нямат интерес от продължаване на производството, когато всички главни страни са съгласни да го спрат, като това би създавало условия за необоснован натиск от подпомагащата страна спрямо подпомаганата.

По отношение на спирането по чл. 229, ал. 1, т. 2 ГПК се приема, че основание за спиране е настъпването на смърт по вече висящото производство, като опитите за аргументиране на обратното срещат отпор от гледна точка на института на процесуалната правоспособност като предпоставка за надлежно упражняване на правото на иск. Предявяването на иск срещу починало лице е хипотеза, която се отличава от нередовността на исковата молба по чл. 129 ГПК, тъй като в чл. 127 ГПК липсва подобно изискване за редовност, за което да се дават указания от съда, а порокът на подобна искова молба е изначален и непоправим и няма ред за неговото саниране. Поради изложеното се атакува тезата, че съдът разполага с възможност да спре делото при предявен иск срещу починало лице, които са застъпени в практиката и са станали повод за образуването на т. 2 от тълк. д. № 1/2017 г. на ОСГТК на ВКС, чийто краен извод се подкрепя. Разпоредбата на чл. 230, ал. 2 ГПК е приложима единствено при вече започнало редовно производство срещу лице, което е починало след предявяване на исковата молба.

Това основание за спиране намира съответно приложение и при юридическите лица, като в тази връзка са разграничени възможните хипотези на „смърт“ на юридическото лице, както и кога точно ще намери приложение основанието по т. 2. Изразява се несъгласие с приетото в ТР № 1/2017 г. на ОСТК на ВКС относно правоприемството в имуществото на заличения несъстоятелен търговец, като вместо това следва да се приеме, че се прилага уредбата на безстопанственото имущество и делата от посочения тип бъдат прекратявани служебно от съда. В посоченото ТР ВКС допуска неприемлива аналогия с уредбата на чл. 11 ЗН, тъй като в посочения случай въобще не се касае за правоприемство – заличеният търговец не е праводател в ничия полза, за разлика от починалото физическо лице. Юридическите лица нямат родители, за да се прилага спрямо тях същата логика на правоприемство, както при физическите лица.

Анализът на чл. 229, ал. 1, т. 3 ГПК показва, че в тази хипотеза съдът трябва да се ръководи от фактически, а не от юридически критерий при допускане на спирането, защото логиката на закона е, че релевантната преценка е тази на съда, пред който се развива делото, а не на съда, пред който е образувано производство по запрещение, в случай че има такова. Постановянето на спирането в зависимост от образувано производство по запрещение може да има опасни ефекти, като например се предявяват очевидно неоснователни иски за поставяне под запрещение с цел да се спрат производствата от или срещу лицето. Ето защо правилният подход, който отговаря и на текста на чл. 229, ал. 1, т. 3 ГПК, е преценката да бъде оставена на съда, пред който се развива делото, като в случай че той прецени, че са налице предпоставките на т. 3, следва не само да сигнализира прокуратурата за инициране на производство по запрещение, но и да поиска изрично назначаването на временен попечител за вече образуваните съдебни производства с участието на лицето. Така неговите интереси ще бъдат максимално защитени под егидата на дължимото засилено служебно начало.

По въпроса със спирането по чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК дисертацията въвежда понятието за преюдициалност като основание за спиране на делото през призмата на историческия и сравнителноправния преглед на системите с най-близки разбирания по въпроса спрямо българския граждански процес – Германия и Швейцария, като тези юрисдикции базират уредбата си на римския институт *praeiudicium* и го доразвиват съответно в законодателствата си.

Анализът показва, че развитието на института от римското право насам бележи все по-силна обвързаност от силата на пресъдено нещо като критерий за преценка на съотношението на преюдициалност и това съответства и на разбирането на действащото българско процесуално право в светлината на систематичното тълкуване на чл. 17, ал. 1 ГПК, чл. 126, ал. 1 ГПК и чл. 296 и сл. ГПК. Преюдициалността възниква като разнороден институт, като в римското право първоначално се налагат три понятия за *praeiudicium* – като доказателствено средство, неблагоприятна последица и вид установителен иск. Понятието не е единно и от гледна точка на предметния си обхват – различните хипотези на релевирането му са зависели от това за какъв вид дела е ставало дума, което редом с историческото развитие на уредбата е довело до разлики при границите на правомощията на магистрата. Затова преюдициалността не е била предмет на обща уредба, а на специфични правила, свързани с конкретни възражения по конкретни видове правни спорове. Това е създавало отделни разнородни институти като *praescriptio/exceptio quod hereditari praeiudicium non fiat* и *exceptio quod praeiudicium fundo non fiat*, които са разгледани подробно в текста.

Впоследствие институтът придобива известна кохерентност, най-вече чрез установяването на правилото *per minorem causam maiori cognition praeiudicium fieri non oportet: maior enim quaestio minorem causam ad se trahit* – магистратът трябва да се стреми да избягва да взима в рамките на по-маловажен процес решение по въпрос, който след това би могъл да представлява обуславящ въпрос по по-важен процес. Чрез преценката за значимост на разглежданите въпроси се е създавала по-стройна систематика на йерархията между различните процеси, както и на правилата за тяхното разглеждане. Римското право не е давало дефиниция кои точно въпроси са *maiori cognitio*, но е съществувала обилна казуистична практика по темата – например процеси за наследство са били по-важни от други процеси с предмет отделни обекти от наследствената маса; въпроси от обществен интерес са били по-важни от такива от изцяло частен интерес; наказателните производства са били по-важни от гражданските, които са засягали в свои части отделни въпроси на наказателното право и така нататък.

Преходът към по-познатото ни разбиране за преюдициалност започва, когато се налага понятието за обусловеност като обективна връзка между делата, и по-специално в епохата на Юстиниан, когато принципните положения се размиват все повече в процеса по

правоприлагане: преюдициалният спор губи връзка с първоначалното понятие за *praeiudicium* и се въвежда правилото за пределите на силата на пресъдено нещо: *res inter alios iudicatas aliis non preiudicare* или *nullum aliis praeiudicium facere*, тоест решението между две лица не може да обвърже предварително със сила на пресъдено нещо магистрата по втория процес. В тази епоха вече не решението, а обвързаността от решението започва да се нарича *praeiudicium*, като тази формулировка е изрично закрепена в Юстиниановия кодекс.

Сравнителноправният преглед на немското и швейцарското законодателство потвърждава този преход, като в тази връзка са изследвани и релевантните за немскоезичното законодателство и доктрина термини зависимост, преюдициалност, влияние и обвързващо действие на съдебното решение. Въз основа на разрешенията в чуждестранното законодателство се предлага възприемането на полезни идеи, като например възможността да не се допуска спиране, когато е възможно служебно съединяване на делата по реда на чл. 213 ГПК, както и моментът, спрямо който се преценява обусловеността при въпрос, предмет на административно производство, да е моментът, когато има висящо производство по административно, а не само по съдебно оспорване на обуславящ административен акт.

В актуалния си вид редакцията на чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК води до извод, че преюдициалността се дефинира като наличие на висящ съдебен спор между страни, които биха могли да се позоват на силата на пресъдено нещо на обуславящото дело по обусловеното дело, като този спор трябва да притежава като част от своя предмет фактически въпрос на материалното право, чието установяване попада в обективна връзка на зависимост с друг фактически въпрос на материалното право, част от предмета на обусловеното дело. Този анализ се основава на систематичното тълкуване на комплекса от разпоредби, свързани с чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК – от една страна, чл. 17, ал. 1 ГПК, където са заложени границите на правораздавателна компетентност на съда, а от друга – чл. 126, ал. 1 ГПК и чл. 299 ГПК, в които законодателят отдава значение на идентитета между делата като основание за прекратяване на делото и дава изчерпателна уредба на обвързаността на един съдебен състав от решенията на друг.

Определящите белези на връзката на преюдициалност са, че тя е еднопосочна, логическа, обективна, фактическа и частична. Това значи, че сравнението, което трябва да

се извърши, за да може да се говори за преюдициалност, е между предметите на евентуалните решения на двете дела, които при законосъобразно протичане на процеса трябва да отразяват предметите на двете дела. Всички други видове припокриване между съдържанието на двете дела са правно ирелевантни, тъй като не биха се отразили на силата на пресъдено нещо на двата процесни акта, а нейният обхват се определя именно съобразно предмета на двете решения. Необходимо е освен това припокриването да е частично, тоест установеното по обуславящото дело да не изчерпва обхвата от въпроси, които следва да се установят по обусловеното дело.

Преюдициалността е връзка на зависимост, от което следва, че тя не би следвало да обхваща по-различни хипотези на равноценност между делата – например при няколко предявени и едновременно висящи частични иски или в случай на конкуренция на притезания. Единствено когато решението по обуславящото дело е необходимо за решаването на обусловеното, може да се говори за спиране, като тази преценка не зависи от волята на страните, а от съотношението между предявените спорни права.

Обективният характер на преюдициалността предполага, че зависимостта се състои в това, че фактът, установен по обуславящото дело, води след себе си логически извод, който има отношение към предмета на обусловеното дело. Тази логическа връзка е пряка и непосредствена, защото отговаря на един изцяло абстрактен модел, при който както обуславящото, така и обусловеното дело, се определят по своя предмет съгласно проявлението на юридически факти, необходими за тяхното успешно доказване. Абстрактният модел би могъл в някои случаи да варира – например съобразно признанията на страните, които променят неговия обхват. Затова се стига до извод, че финалният момент, към който съдът трябва да прецени непосредственото съдържание на абстрактния модел, въведен първоначално с исковата молба, е този на приемането на окончателния доклад в първото открито заседание (чл. 146, ал. 3 ГПК).

Във връзка с анализа на понятието се влиза в конфликт с редица постановки както на закона, така и на съдебната практика по въпроса. Така обуславящият въпрос от значение за изхода на обусловеното дело би могъл да е само материален, тъй като само материалните въпроси имат значение за попълването на фактическата обстановка с оглед на правилното решаване на делото, а освен това има различна уредба за случаите на процесуални въпроси, налагащи съобразяване от страна на решаващия състав – както на

плоскостта на международното частно право съобразно съответните източници на правото, така и на българското процесуално право, ако става дума за най-често срещаните хипотези на висящо частно производство по чл. 247 – чл. 251 ГПК, в хипотезите, когато решението подлежи частично на обжалване, а в друга негова част следва да се приложат тези способности за коригиране на порочни съдебни решения. Затова спирането в тези хипотези е недопустима мярка.

Също така обуславящото дело може да бъде от всякакъв характер, но изискването за образуване на съдебно дело като основание за спиране трябва да бъде преодоляно, тъй като един административен спор може да има обуславящо значение още преди да бъде образувано дело пред административния съд, а уредбата на ГПК трябва да бъде съобразена с актуалния характер на правораздаването по административни спорове. В настоящия си вид законът произволно обвързва момента, в който обуславящият спор следва да доведе до спиране на обусловения, с образуването на дело пред административния съд, а не с възникването на спора, дори и да се касае за един и същи спор от датата на образуването му пред административния орган. В тази връзка е направен и анализ на обхвата на чл. 17, ал. 2 ГПК и на вариантите за приложението му в различни хипотези, като се критикува разглеждането на разпоредбата като възражение в полза на страните, чието приложение зависи от определени граници във времето. В действителност става дума за служебно правомощие на съда, за което е достатъчно да има данни, че гражданското производство е поставено в зависимост от провеждането на административно производство, респективно от издаването на административен акт.

Обуславящото дело трябва да бъде висящо, което значи, че трябва да е констатирана допустимостта на обуславящия иск, като няма пречка преценката за допустимост да бъде направена по необвързващ начин от съда, пред който се обсъжда спирането на обусловеното дело. Доколкото недопустимостта на процеса се отразява на неговата висящност, съдът винаги не може да си спести извършването на преценка за допустимостта на обуславящото дело.

Съобразно предложеното понятие преюдициалността се намира на средата между пълния обективен и субективен идентитет на делата, което би било основание за прекратяване на делото (чл. 126, ал. 1 ГПК), и на всички други видове обвързаност между две производства, като например паралелно доказване на едни и същи факти или

зависимост, която касае само частично или косвено едни и същи страни. Изследването на преюдициалността налага да се обърне внимание на субективните и обективните предели на силата на пресъдено нещо, защото те поставят рамките на обвързаността, даваща повод за спиране на делото. Докато субективните предели не се характеризират с особени дискуссионни моменти съобразно актуалната уредба, относно обективните предели съществува все още актуален спор дали те обхващат и правопораждащите юридически факти. В дисертацията се застъпва мнението, че правопораждащите факти, които са непосредствена част от основанието и петитума, също се ползват със сила на пресъдено нещо, поради което опитът за тяхното последващо установяване в отделен процес е преклудиран от силата на пресъдено нещо, респективно от антиципирания отвод за пресъдено нещо, ако делото е още висящо, и в подобни хипотези спиране не бива да се допуска, макар да не се касае за идентитет в най-тесния смисъл на думата.

Посочената тема несъмнено е по-широка и заслужава нарочно изследване, но нейното засягане в рамките на обсъжданата тема е необходимо поради предмета на преюдициалността. В най-общ план аргументите за възприемане на тезата за по-широки обективни предели на силата на пресъдено нещо са следните: ако се приеме, че юридическите факти, които се съдържат в основанието на иска, не са обхванати от силата на пресъдено нещо, това ще доведе до изключително процесуално разбиране за силата на пресъдено нещо, без да се държи сметка за материалноправния спор, който стои в основата на процесуалния, както и за обстоятелството, че предметът на делото съответства на самото спорно материално право, което неминуемо съществува въз основа на определени юридически факти.

На следващо място, ако се приеме противното, това би обезсмислило правилото, че с влизане в сила на решението се преклудират и възраженията, които ответникът би имал срещу иска, независимо дали ги е направил, като това се отличава от хипотезата на предявяване на нов иск с различно съдържание на спорното право. Аргумент в тази насока е и различната природа на доказателствената сила на мотивите по чл. 223, ал. 2 ГПК. В този случай установеното по всички факти, включително и правопораждащите, не се ползва със сила на пресъдено нещо, но причината се корени в различните субективни предели на решението, тъй като подпомагащата и подпомаганата страна не са насрещни в процеса и затова между тях не действа сила на пресъдено нещо. В този контекст са

анализирани и възможностите за попълване на делото с факти, включително с оглед на засиленото служебно начало по ГПК от 2008 г., а така също са разгледани и възможни контрааргументи срещу предложената теза.

Спирането обаче трябва да се допусне при предявяване на насрещни права на ответника в отделен процес, когато те имат обуславящ характер спрямо вече предявеното дело. Не могат да се споделят аргументите, намерили израз в съдебната практика, според което възможността за инцидентно обсъждане на спорните въпроси като част от мотивите по висящото дело преклудират възможността тези въпроси да станат годин предмет на самостоятелен обуславящ иск. Тази теза не държи сметка за процесуалните възможности на ответника в самостоятелен исков процес, както и за неговото право на защита, нито за обстоятелството, че поредността на двете дела не е определяща за връзката на обусловеност между тях.

В текста са изследвани и други критерии, които съдът трябва да съобрази, за да приложи правилно чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК. Категорично се застъпва схващането, че преклузията за възраженията на ответника по чл. 133 ГПК, съответно чл. 342 ГПК, не може да се използва като критерий за преценка на основанието за спиране, тъй като преклудиращото действие на решението се проявява едва при влизането му в сила (чл. 299 ГПК), а преклузията има изцяло вътрешнопроцесуален ефект. Нещо повече – съдът е длъжен да спре делото и без да е направено искане от страната, заради което искането на страната не може да се третира като възражение по смисъла на чл. 133 ГПК и за него да важи санкцията, посочена в този текст на закона. Ако действията на страната при направено искане за спиране поради обусловеност на последващо производство отговарят на дефиницията на злоупотреба с процесуални права, другата страна би могла да ангажира отговорността за вреди по чл. 3 ГПК, като приложението на този текст следва да бъде стимулирано, вместо да се създават изкуствени конструкции, ограничаващи правата и на добросъвестните страни в процеса.

Друг въпрос, по който се влиза в противоречие с преобладаващата практика, е, че ефектът на обуславящото дело не би могъл да се ползва като критерий за преценка на обусловеността, защото с въпросната теза се прави логическа грешка, като последицата на обуславящото дело се поставя преди причината за спиране и не се отдава значение на факта, че при сезиране с обуславящия въпрос съдът по обусловеното дело следва да се

съобрази с развитието на обуславящото производство, включително и с неговото конститутивно действие, ако има такова, тъй като е лишен от правомощието да го разгледа инцидентно. Това особено силно си личи при обжалване на подзаконов нормативен акт пред административния съд, когато актът е обуславящ за гражданското правоотношение по смисъла на т. 4. В тази връзка се оспорват и изводите на ТР № 2/2014 г. на ОСГТК на ВКС. Щом има спор по елемент от значение за фактическия състав на обусловеното спорно право, включително и когато елементът принадлежи към административното право, делото трябва да бъде спряно, без да се държи сметка за ефекта на съдебното решение, тъй като сезирането на съда по обуславящия спор се отразява на компетентността на съда, като всеки съд, обвързан от преценката по обуславящия въпрос, трябва да отложи произнасянето по обусловения. Преобладаващата теза към момента фаворизира състезанието между делата, защото ако в описаните случаи има влязло в сила решение по обуславящото дело, то би имало значение за обусловеното на основание чл. 235, ал. 3 ГПК, докато ако разглеждането му не е приключило, изобщо няма да се допусне спиране. Подобен режим противоречи и на принципа на равенство, който предвижда еднакво третиране на еднаквите случаи – нещо, което няма как да се осъществи, когато едни производства биват спирани, а други – не, макар да са обусловени по еднакъв начин от друго дело.

Разгледани са особени хипотези на съотношения между искове, чиято приложимост в съдебната практика е довела до спорни или противоречиви решения на ВКС. Този поглед към материята се налага поради определени специфики на материалното право, които няма как да бъдат изследвани като част от по-общия подход към темата. Представено е обобщено виждане по въпроса за обусловеността при искове, свързани със собствеността, което се налага от колизията между абсолютния характер на вещните права и относителното действие на съдебното решение. Правото на собственост може едновременно да бъде повлияно от различни претенции на трети лица, а така също то може да бъде предпоставка за упражняването на многобройни права, основани на него. От значение за допускането на спиране е обаче между кого и за какво се водят дела, като идентичността на страните, респективно разширяването на субективните предели на силата на пресъдено нещо, е задължителен елемент от преценката на съда.

Изследва се и хипотезата на чл. 343 ГПК, като се стига до извод, че тя създава един двойствен режим на изследване на преюдициалните въпроси, като част от тях могат да бъдат предявени за общо разглеждане с иск в хода на съдебната делба, докато други – не, но при всички положения тези въпроси са обуславящи и при самостоятелното им предявяване трябва да доведат до спиране на делбеното производство. При влизане в сила на решението по първата фаза на делбата обаче страните не могат да потърсят ново разрешение на спора относно лицата, имуществата и квотите на съсобствеността, защото решението по първата фаза на делбата има самостоятелна функция и преклудира бъдещи претенции в тази връзка.

Взето е и отношение по въпроса, поставен с т. 2 от тълк. д. № 2/2017 г. на ОСГТК на ВКС, като се стига до извод, че възприетото крайно решение на ВКС е правилно и искът за вземането на кредитора е обуславящ за предявения Павлов иск, поради което в тези случаи е необходимо да се допусне спиране на делото по Павловия иск на основание чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК. Легитимацията на кредитора подлежи на доказване в хода на производството по чл. 135 ЗЗД и трябва да бъде открита възможността за нейното оспорване в отделен процес, като аргументите на обратната теза са неубедителни, защото ползват конструкции без нормативна опора като например „обстоятелства, формално материализиращи качеството кредитор“.

Критично е атакувана новата редакция на чл. 126, ал. 1 ГПК, тъй като с нея се създава възможност за злоупотреба с процесуални права, като се заобикаля уредбата на изменението на иска и се дава възможност за неограничен брой висящи частични искове. Този риск вреди не само на интереса на ответника, но и на интереса на ищеца, тъй като той не би могъл да получи адекватна защита в определени хипотези, например при отправено искане за увеличаване на първия предявен частичен иск. Същевременно тази уредба е погрешна както заради липсата на систематичен подход при предвиждането на частичния иск, така и заради това, че с новелата на чл. 126, ал. 1 ГПК се създава ново основание за спиране, което обаче нито е изрично уредено в тази новела, нито може да се изведе по тълкувателен път от чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК.

Тълкуването на уредбата на чл. 292 ГПК и анализът на ТР № 8/2013 г. на ОСГТК на ВКС показват, че действително единствено ВКС следва да спира делото на това основание, но не може да се приеме за правилно становището на ВКС, че всеки друг състав на съда

извън сезирация също трябва да се възползва от правомощието по чл. 292 ГПК. Създаденият двойствен режим между отделните инстанции също така е нежелателен и стимулира незаконосъобразното решаване на делата, заради което трябва да се предвиди изрично правомощие на всеки съд да спира делото след образуване на тълкувателно дело по обуславящ въпрос, без значение от неговото йерархично и инстанционно място в съдебната система. Противното би значело, че съдилищата извън ВКС получават картбланш да създават противоречива практика, а така се накърнява равенството на страните, защото едни и същи казуси могат да се разрешават както в съответствие с обвързващото произнасяне на върховната инстанция, така и в противоречие с него съобразно момента на взимане на решението.

Защитата в посочените хипотези на противоречие с последващо произнасяне по тълкувателно дело трябва да обхване и възможността за отмяна на влязлото в сила решение на основание чл. 303 ГПК, което значи и създаването на ново основание за отмяна по законодателен път. Противното би значело да се стимулира доверието в система, която създава противоречива практика, при това напълно легитимно. Предложеният извод се налага и при сравнение с останалите основания за отмяна на влязлото в сила съдебно решение, като неговият изключителен характер е гарантиран от особеността, че обхваща само случаите, когато с влязло в сила решение е бил решен правен въпрос, обусловил изхода на делото, в противоречие с тълкувателно решение, прието след постановяването на решението.

По отношение на отправянето на преюдициално запитване по чл. 631 ГПК също се предлага създаването на нарочно основание за всички състави извън състава, който сезира СЕС и обсъждат въпроса, предмет на запитването, доколкото към момента спирането по сходни казуси се извлича от недопустима аналогия на закона – според някои състави от чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК, а според други – от чл. 631, ал. 2 ГПК. Без предвиждането на отделно основание съществува реален риск от влизане в сила на две противоречиви решения, спрямо които няма да може да се приложи извънредното средство за отмяна по чл. 303 ГПК. Това е така, защото идентитет между двете дела по смисъла на чл. 303, ал. 1, т. 4 ГПК ще липсва, а в същото време липсва и отделно друго основание за отмяна на влязлото в сила решение.

Отвѣд съществуващата уредба на спирането за пръв път в българската процесуална доктрина е изследван задълбочено, включително в сравнителноправен план, въпросът за паралелните процеси между съд и арбитраж. Анализът стига до извод, че съществуващата уредба не дава убедено универсално решение на колизията, макар тя да е напълно реалистична в български контекст. В българската правна система, за разлика например от френската, не съществува негативен ефект на принципа, че арбитражът се произнася сам по компетентността си, тоест българският съд не е длъжен да се съобрази с арбитражния състав, ако последният смята, че има компетентност да разгледа делото. Това значи, че до голяма степен е възприето немското разрешение за буквално препращане към уредбата на Закона-модел на УНСИТРАЛ, без да се извежда ясен приоритет на съда или арбитража при разрешаване на проблема. От това следва, че дори и арбитражът да е сезиран със спора, държавният съд не е обвързан от неговата преценка, включително ако арбитражът приеме, че е компетентен да разгледа спора. Противното също е вярно, като за целта е въведена разпоредбата на чл. 8, ал. 2 ЗМТА, която обаче единствено разрешава на арбитражния съд да продължи разглеждането на спора, без да създава негативно задължение в тежест на държавния съд.

Ето защо е желателно предвиждането на презумпция в полза на арбитража, която да разреши колизията между паралелните процеси, когато страните са сключили арбитражна клауза, но в същото време е предявен иск пред държавния съд. В същото време при подобни колизии е редно на арбитража да бъде предоставена възможност за спиране на производството по негова дискреция, когато пред съда е предявен установителен иск с предмет оспорване на валидността на арбитражната клауза. В това отношение са разгледани различни хипотетични сценарии и са предложени средства за разрешаване на колизията между съд и арбитраж.

По отношение на спирането по чл. 229, ал. 1, т. 5 ГПК в дисертацията е застъпено мнението, че действието на това основание за спиране трябва да се тълкува систематично с чл. 300 ГПК, защото това е единствената разпоредба, при която гражданският съд е обвързан от преценката на наказателния и трябва да я вземе предвид, като това отговаря и на модела, заложен в чл. 17, ал. 1 ГПК. В тази връзка се предлага и стеснително тълкуване на чл. 300 ГПК, което обвързва произнасянето на наказателния съд единствено с онези случаи, при които юридически факт на материалното наказателно право е част от

гражданскоправния фактически състав, а не изобщо за случаите, когато има някаква връзка между гражданското дело и конкретно наказателно правоотношение. Възприемането на своеобразен двойствен режим на отношенията между граждански и наказателен процес, което е прокарано в доктрината, а мълчаливо – и в съдебната практика, не намира опора в закона, а същевременно установяването на престъпление не е самоцел за гражданския процес. Заедно с това нито гражданският съд може да предвиди каква ще е съдбата на евентуално образувано досъдебно производство, нито пък е десезиран от извършването на обсъжданата преценка по т. 5.

С оглед на горното автономната преценка на гражданския съд е единствената релевантна за настъпването на основанието по т. 5 и всякакво позоваване на актове на други органи трябва да бъде отречено. От значение за преценката на съда е дали гражданскоправният материален закон препраща към юридически факт на наказателното право за настъпването на последиците, визирани в гражданския закон. Само в тези хипотези съдът не просто сезира прокуратурата, но спира делото, за да зачете ефекта на присъдата, както повелява чл. 300 ГПК. Други възможни влияния върху гражданското производство, като например ползването на доказателства, събрани в наказателния процес, могат да бъдат съобразени от гражданския съд, без да се стига до спиране на делото, като са изложени и предложения в тази насока при зачитане на възможностите, инкорпорирани в чл. 186 или чл. 192 ГПК. Тези възможни влияния обхващат и хипотези, за които в практиката надделява схващането, че спирането е необходимо – например при деликтните иски в светлината на ППВС № 17 от 18.11.1963 г., при трудовоправните спорове (за имуществена или дисциплинарна отговорност), относно извършено престъпление от работника или служителя, при иски с правно основание чл. 40 ЗЗД и така нататък.

По отношение на спирането по чл. 229, ал. 1, т. 6 ГПК е застъпена тезата, че съдиите извън ВКС са поставени в твърде нелека ситуация съобразно правомощията си при констатация за противоконституционност на закон. В тази връзка е изследван и въпросът за непосредственото действие на конституционните норми по чл. 5, ал. 2 КРБ, като се стига до извод, че съдилищата в общия случай не могат да откажат да прилагат действащия закон поради противоречие с Конституцията, но в същото време нямат и право да сезират Конституционния съд, а това ги принуждава да прилагат противоконституционни според тях закони. Липсата на непосредствено действие, което да

може да бъде приложено от всеки граждански съд, се основава не само на модела на централизиран конституционен контрол, наложен в България, но и на тълкуването на основополагащото за тълкуването на чл. 5, ал. 2 КРБ Решение на Конституционния съд № 10/1994 г. Предложеният в част от доктрината децентрализиран контрол за конституционосъобразност не просто създава паралелна процедура извън предвидената по закон, но също така би довел до противоречиви решения на различните съдилища, тъй като преценката за противоконституционност на един от тях не обвързва останалите и това би довело до непредвидимост, особено при множество еднотипни казуси, поставени за разглеждане по едно и също време.

Горното прави наложително разширяването в чл. 150, ал. 2 КРБ на обхвата на лицата, легитимирани да упражняват конституционен контрол чрез сезиране на Конституционния съд и спрямо всеки друг съд извън ВКС и ВАС, защото така ще се постигне равенство между съдиите съобразно еднаквите им правомощия да следят за законосъобразността на производството и да решават споровете законно, както и равенство между еднаквите казуси, които се третират от различни по ранг съдилища. По този начин ще се постигне и концептуално безпротиворечива уредба заедно с уредбата на отправянето на преюдициалното запитване по чл. 631 ГПК, предоставено на всеки един съд в България. Съществуващото неравенство между институциите води до неравенство и между страните: ако те са страни по дело, което е стигнало пред ВКС или ВАС и последните са решили да сезират КС, ще е възможно да се изчака решението по конституционното дело, докато страни по идентичен казус пред всеки друг съд няма да могат да се възползват от последиците от сезирането. Това налага и предвиждането на най-малкото инструктивен срок за произнасяне на КС по отношение на това дали ще бъде допуснато за разглеждане съответното дело, защото в противен случай възниква сериозна неяснота, която вреди и на гражданското дело.

Наред с това, по подобие на хипотезата на решение, което е разрешено в противоречие с последващо тълкувателно решение, е необходимо да се предвиди отделно основание за отмяна на влязлото в сила съдебно решение, ако решението противоречи на последващо решение на Конституционния съд, с което е обявена противоконституционността на обуславяща производството норма.

3. Глава Трета

Във финалната глава е разгледано развитието на производството при възникване на основание за спиране, като се отбелязва, че всяка от страните е активно легитимирана да поиска спиране на производството, но и без тази легитимация съдът има правомощието да спре делото. Макар за някои от основанията съдът да не може да разбере лесно дали има основание да спре делото, неговите усилия са желателни, а в определени хипотези – задължителни, така че да не допринесе за незаконосъобразното забавяне на производството. Ето защо е предложен стандарт за преценка на служебните задължения на съда, който може да бъде използван и при евентуална защита срещу неговите актове, както и при евентуално търсене на обезщетение за бавно правосъдие. Така например съдът следва да изготви молба за правна помощ, когато е необходимо да се установи дали лице, което е чужд гражданин, е починало, като част от проверката за спиране по чл. 229, ал. 1, т. 2 ГПК. В тази връзка по отношение на извънредно важните правомощия на съда по чл. 229, ал. 1, т. 3 ГПК е предложено създаването на задължение за съда както да сезира прокуратурата за започване на производство по чл. 336 и сл. ГПК, така и да изготви искане за назначаване на временен попечител като част от отправения сигнал.

В дисертацията са проследени особеностите на спирането в течение на времето, като изводът е, че още от образуването на делото съдът има правомощие да спре делото, но е желателно при по-сложни хипотези, особено по чл. 229, ал. 1, т. 4-5 ГПК, да се даде възможност за становище на ответника и едва след него евентуално да се пристъпи към спиране на делото. Приема се, че проверката за допустимост на иска, включително проверката за наличие на основание за спиране, не може да предхожда проверката за редовност, което значи, че при отправяне на искане за спиране съдът може да се произнесе едва когато ищецът е привел исковата си молба в съответствие с чл. 127 ГПК. Разглежда се и частната хипотеза на чл. 637, ал. 1 ТЗ, където това правило следва да намери законодателно изключение чрез предвиждане на нова алинея поради особеностите на производството и необходимостта от оправдано разходване на държавната такса, подлежаща на внасяне.

Съобразно природата на спирането като институт, обезпечаващ законосъобразното развитие на производството, няма значение дали страната е поставяла въпроса за спирането в по-ранен етап от производството, включително и чрез представяне на

доказателства, например за образуването на обуславящото дело, а практиката, поставяща подобни неписани изисквания, следва да бъде отречена.

Може да се заключи, че т. 8 от ТР № 1/2001 г. на ОСГК на ВКС продължава да важи и при действащия процесуален порядък, но с уточнението, че неговите изводи се отнасят строго само за случаите на осъществяване на основанието за спиране след края на съдебното дирене пред въззивната инстанция. Когато обаче ВКС проверява дали е следвало делото да бъде спряно на един по-ранен етап, това е преценка за допустимост и ВКС не може да откаже разглеждане на този въпрос под претекст, че същият не е обусловил изхода на делото, защото при съмнения за недопустимост на решението касационното обжалване се допуска и без оглед на допълнителните предпоставки по чл. 280 ГПК. Същевременно липсата на деволутивен ефект на касационната жалба по ГПК от 2008 г. води до извода, че основанията за спиране могат изобщо да се разглеждат едва след допускане на делото до касационно обжалване, а не преди това, когато са възникнали основания за спиране след приключване на съдебното дирене пред въззивната инстанция. За целта са разграничени различните хипотези при съобразяване на особената природа на основанията по т. 4 и т. 5 спрямо момента на възникване на тези основания.

Последиците от спирането се характеризират с временно преустановяване на действията от съда и страните, с изключение на действията по обезпечение на иска, което обхваща всякакви действия, включително по вдигане и замяна на обезпечението. Спират да текат и сроковете, като чл. 61, ал. 1 ГПК съдържа специално правило за момента, от който те се смятат за спряни. Правилото трябва да се преосмисли съобразно предложеното разграничение на основанията за спиране, като се приеме, че то е приложимо при основанията по т. 2-3 на чл. 229, ал. 1 ГПК, но няма причина да се прилага за всички останали. В тон с вече възприетото в теорията и практиката се застъпва, че в общата хипотеза на определение за спиране, то може да бъде оттеглено на основание чл. 253 ГПК и в същото време подлежи на триинстанционно касационно обжалване на основание чл. 274, ал. 3, т. 1 ГПК, в случаите, когато въззивният съд потвърди определение за спиране на производството. С цел преодоляване на шиканирането на процеса в закона трябва да бъде предвидено, че прекратителни определения по частни жалби, които не е следвало да бъдат разглеждани, са окончателни и не подлежат на обжалване.

Прегледът на другите отклонения в процеса показва, че спирането поставя своеобразни проблеми във всяко от тях. Аргументирано е, че при задължително другарство наличието на основание за спиране спрямо един от другарите се отразява и на останалите, а при необходимото другарство делото също трябва да се спре, ако силата на пресъдено нещо по обуславящото дело може да се противопостави на страните по обусловеното дело, дори и ако между тях няма пълен идентитет. По отношение на обикновените следва да се приеме, че тяхното положение е идентично на необходимото другарство по отношение на общите факти, заради което в тези случаи трябва да се приложи идентичен режим по отношение на последиците, включително и спиране на делото. В тази връзка е критикувана и несполучливата редакция на чл. 271, ал. 3 ГПК.

Анализът на особеното правоотношение между подпомагана и подпомагаща страна показва, че то е обусловено правоотношение по смисъла на чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК, от което следва, че при отделното разглеждане на главния и обратния иск, производството по втория следва да бъде спряно. В тези случаи, ако подпомагащата страна не е привлечена от подпомаганата, спиране не следва да се допуска поради необвързаността ѝ от силата на пресъдено нещо, но след като бъде извършено привличането или встъпването, делото следва да бъде спряно, защото съгласно чл. 223, ал. 2 ГПК третото лице също ще е обвързано от решението по спора, в който то е привлечено. Ето защо встъпването или привличането на подпомагащата страна ще са от значение за развитието на производството дори и обратният иск да не е предявен в същия процес, доколкото с привличането или встъпването се защитават не само вече възникнали права на страните, но и предотвратяването на евентуален бъдещ спор.

При обективното съединяване връзката между отделните иски има значение за спирането на производството, като за целите на този въпрос трябва да се игнорира традиционното утвърденият критерий за разграничение на съединяването като кумулативно и евентуално според това дали съдът дължи произнасяне по всички иски. Критерий за връзката на обусловеност следва да бъде зависимостта на произнасянето по единия иск от произнасянето по другия. При кумулативното съединяване тя се определя от това дали изходът на делото по единия съединен иск е предпоставен от изхода на другия, докато при евентуално съединяване винаги има такава връзка, налагаща спиране на цялото производство. В същото време съотношението между съединените иски само по себе си

не може да е релевантен фактор при спирането по чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК, без да се изследва какъв е предметът на обуславящото производство, във връзка с което се постановява спиране на обусловеното.

Ако ответникът направи възражение за прихващане с негово собствено твърдяно вземане, което вече е предмет на друго дело, следва да се приложи чл. 126, ал. 1 ГПК и възражението да не се допусне за разглеждане, противно на възприетото в част от доктрината. Възражението за прихващане е допълнителна процесуална възможност, като нейното неупражняване не влече негативни последици, включително не се отразява на самото право, предмет на възражението за прихващане. Макар че ответникът може да има интерес от разглеждането на възражението, това не значи, че този интерес е правно релевантен и следва да се взема предвид при преценка на спирането.

Доколкото спирането по т. 4 може да доведе до нежелани ефекти от гледна точка на процесуална икономия и риск от незаконосъобразност при отклонения в предмета на делото, се препоръчва разширяване на института на служебното съединяване на дела по чл. 213 ГПК, като в определени случаи то стане задължително, по подобие на изменението, намерило израз в чл. 210, ал. 2, изр. второ ГПК. Това изменение би отговаряло на необходимостта от общо разглеждане на някои претенции – например при съединяване на искове по чл. 29 ЗТРРЮЛНЦ с иск по чл. 74 ТЗ. Ако те не се съединят за общо разглеждане и искът за нищожност на вписването трябва да изчака влизането в сила на решението по чл. 74 ТЗ, ще е изминало твърде много време и привидността на вписването ще накърни интересите на лицето, което евентуално успее да се сдобие с решение, установяващо нищожността на вписването, по отношение на периода до влизане в сила на решението по чл. 29 ЗТРРЮЛНЦ. Чрез служебното съединяване се постига решение и на двете цели, чийто сблъсък се наблюдава при спирането – общо и безпротиворечиво решение по спора без излишно забавяне на производството.

Предлага се въвеждане и на т. нар. „спор за преюдициалност“, който да разреши проблема при два паралелно спрени процеса на основание чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК. Тъй като в този случай се стига до практически отказ от правосъдие, а нито един от двата съдебни състава не е обвързан от произнасянето на другия, разрешението може да се търси по подобие на механизма, посочен в чл. 16 ГПК – спор за подведомственост. Това ще

гарантира, че страните няма да останат без право на защита и ще могат да доведат всички спорове помежду си до своя край.

Друг институт, чието въвеждане би спомогнало за бързината и процесуалната икономия при решаването на делата, без да ограничи правата на страните, е този на частичното решение, което вече е имало уредба по отменения ЗГС. Неговото повторно уреждане при сега действащия ГПК няма да влезе в противоречие с актуалните принципи на процеса или с други разпоредби на действащия закон, а в същото време би могъл да улесни страните тогава, когато част от тяхното дело следва да бъде спряна, но друга, необусловена част, може да продължи и по нея да се постанови решение, което да помогне на страните да разрешат спора си в по-кратки срокове. Частичното решение ще спомогне за по-ясното и често прилагане на частичното спиране на делото, като така неблагоприятните последици от спирането ще бъдат допълнително смекчени при обективно съединяване на искове. Така страните ще бъдат мотивирани да ползват обективното съединяване като процесуална възможност.

При възобновяване на делото съдът следва да уведоми страните, когато един срок продължава или започва да тече, ако в този срок те са длъжни да изпълнят определени процесуални задължения. В противен случай съдът ще извърши съществено процесуално нарушение. В дисертацията е изследвана и защитата срещу порочно възобновяване, респективно порочен отказ от възобновяване, както и какви са пределите на проверка на съда, пред който се обжалва определението за отказ от възобновяване. В тази насока следва да се направи разграничение спрямо определението за спиране, защото при обжалване на отказа от възобновяване не може в рамките на частното производство да се обсъждат наново предпоставките за спиране. Възможно е съдът преди това да е спрял делото незаконосъобразно, но този порок не може да се релевира в производството по обжалване на определението за отказ от възобновяване, което има съвсем различен предмет.

Изследван е и проблемът за прекратяване на делото при изтичане на шестмесечния срок по чл. 231, ал. 1 ГПК, като са изследвани схващанията за началния момент на този срок и се приема, че той започва да тече от влизане в сила на определението за спиране. След като и в хипотезата на чл. 229, ал. 1, т. 1 ГПК има предвиден ред за обжалване, не може последиците от спирането да възникнат, преди съдебният акт да е станал

окончателен. Възможността за обжалване е част от процеса по допускане на спирането от съда и дори на практика е възможно самото обжалване да продължи повече от шест месеца.

При прекратяването на делото приложното поле на института на повторно използване на доказателствата по чл. 231, ал. 2 ГПК трябва да бъде разширено, като в него попаднат и хипотезите на чл. 230, ал. 2, изр. второ ГПК поради липсата на по-висока степен на укоримост при прекратяването в посочените случаи и необходимостта от безпротиворечива уредба при сходни обстоятелства.

Защитата при порочен процес налага разглеждането на двете различни хипотези на порочност, свързани със спирането – незаконосъобразно продължаване, когато делото трябва да спре, както и незаконосъобразно спиране, когато делото трябва да продължи. Незаконосъобразното спиране може да бъде атакувано в отделно частно производство, като са изследвани особеностите на определението за спиране и неговата обжалваемост по инстанционен път, включително и пред касационната инстанция, както и в светлината на ТР № 6/2017 г. на ОСГТК на ВКС относно пределите на проверка на въззивния съд. Приема се, че когато ВКС разглежда определението за спиране, в случай че има съмнения, че спирането не е правилно, той в действителност излага твърдения за вероятна недопустимост на акта. Затова разпоредбата на чл. 274, ал. 3 ГПК следва да се прилага за случаите, когато ВКС смята, че определението за спиране е правилно, но въпреки това съществува практика в обратния смисъл или съдът се е произнесъл по въпрос от значение за точното прилагане на закона и развитието на правото. В тези случаи ВКС следва да допусне определението до касационно обжалване и да го потвърди. Ако обаче ВКС смята, че спирането е незаконосъобразно, той изобщо не следва да обсъжда дали са налице предпоставките по чл. 274, ал. 3 ГПК вр. 280, ал. 1 ГПК, защото тогава би нарушил действащата редакция на чл. 280, ал. 2 ГПК.

Колизията между възможността за атакуване по инстанционен път на определението за спиране и за оттегляне на основание чл. 253 ГПК може да доведе до нежелани хипотези. Ето защо ако има висящо производство по обжалване на определението му, съдът, който решава да отмени определението си за спиране на основание чл. 253 ГПК, следва да уведоми съда, пред който се обжалва определението, за

да може той служебно да прекрати производството като лишено от предмет. В противен случай има риск отмяната на определението да не произведе реален ефект.

Паралелно с горното незаконосъобразното спиране би могло да открие пътя на страната и към претенция за обезщетение за бавно правосъдие по реда на чл. 2б ЗОДОВ, като в дисертацията е изследван механизмът и са посочени критерии, при които тази претенция може да бъде реализирана. Застъпва се мнението, че не само незаконосъобразното спиране може да доведе до необосновано забавяне на делото, като този извод е свързан с изследвания баланс между служебно и диспозитивно начало при допускане на спирането.

По повод на незаконосъобразното продължаване на производството се излага тезата, че в общия случай порокът от незаконосъобразно продължаване на производството е недопустимост на процесуалните действия и респективно на съдебното решение, включително в хипотезата на чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК, която е непосредствено поставена за разглеждане с тълк. д. № 1/2017 г. на ОСГТК на ВКС. Ето защо изводът на ВКС в това ТР трябва да бъде адмириран, тъй като той съобразява както сходствата, с които законът обвързва всички основания за спиране, така и разбирането за фактическия състав на гражданския процес. Процесуалният динамичен фактически състав е законосъобразно развиващ се, тоест всяко отклонение от правно предписаното развитие опорочава производството и води до незаконосъобразност. С възприетото схващане се улеснява и атакуването на порока пред касационната инстанция.

Заедно с това трябва да се вземат предвид възможни изключения, свързани със саниране на недопустимостта извън хипотезите на чл. 229, ал. 1, т. 1-3 ГПК. Противното би значело извънреден процесуален формализъм, който в определени случаи не може да бъде подкрепен, защото противоречи на целта на спирането в тези хипотези: например, ако съдът приложи закон, по който има висящо дело за противоконституционност, но конституционното дело приключи и законът не бъде обявен за противоконституционен. Изследвана е и защитата срещу порочно развитие на производство, което е следвало да бъде спряно, като се аргументира и особената хипотеза, когато страната обжалва първоинстанционното решение с доводи за недопустимост поради игнориране на чл. 229, ал. 1, т. 4-5 ГПК. В тази хипотеза релевантният момент за преценка е краят на съдебното дирене пред първата инстанция.

III. ОСНОВНИ ПРИНОСНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Предлага се дефиниция на спирането, която се отличава от общоприетата в теорията и практиката, като се атакуват опитите за разграничаване на „спиране по право“ и се фиксират четири определящи белега, а съобразно тях се предлага различно разграничение на основанията за спиране чрез ясно посочени и развити практически измерения на това разграничение.
- Развити са аргументи относно принципното съотношение между съда и страните през призмата на конкретния институт, включително при сблъсъка между състезателно и служебно начало. Така се поставят стандарти за правомощията на съда – например относно дължимите действия при възникване на основание за спиране в различни хипотези, момента на взимане на преценка за спиране, неприложимостта на преклузията по чл. 133 ГПК спрямо отправянето на искане за спиране, колизията между обжалване и оттегляне на определението за спиране и така нататък.
- Прави се опит за цялостно теоретично осмисляне на категорията „преюдициалност“ по чл. 229, ал. 1, т. 4 ГПК, като тя се представя в широк исторически и сравнителноправен хоризонт. По този начин се открояват белези на института, които досега не са били представяни в синтезиран и обобщен вид – включително видът на обуславящия въпрос и обуславящото производство, ефектът на обуславящото дело и други. Тези критерии се поставят пред скоба като общи изисквания към основанията за спиране поради преюдициалност отвъд разнообразието на възможни хипотези, относно което прегледът на практиката показва, че често се правят опити за подмяна на фактическия състав на преюдициалността.
- Взима се отношение по някои от централните и принципни въпроси на гражданския процес – обективни предели на силата на пресъдено нещо, зачитане на присъдата в рамките на гражданския процес, обхват на касационното обжалване, разграничение на видовете обективно съединяване на искове и други. Някои от предложените тези са нови за доктрината, други се присъединяват към все още неразрешени дискусии, като заедно с това открехват нови аргументи в опит за холистично разглеждане на гражданския процес, за да може спирането да се анализира в синхрон с останалите съпътстващи институти.
- Разгледани са хипотези от практиката, които досега не са били поставяни във фокуса на теорията, а същевременно тези хипотези са поставени в по-широк от конкретния казуистичен контекст, като някои от мотивите и

разбиранията на съда са разкритикувани. По този начин се отваря врата за евентуално преодоляване на формирана погрешна практика, както и за последователно отношение към въпросите на спирането при бъдещи възникнали казуси.

- Защитава се по-тясно схващане за приложното поле на чл. 229, ал. 1, т. 5 ГПК, като в противовес с по-голямата част от практиката се приема, че това основание трябва да бъде непосредствено обвързано с разпоредбата на чл. 300 ГПК. От своя страна обхватът на чл. 300 ГПК е дефиниран за пръв път в процесуалната литература съобразно наличието на юридически факт на материалното наказателно право.
- В дисертацията се допринася за дебата по отношение на непосредственото действие на конституционните норми, като се аргументира, че конституционните норми не могат да бъдат непосредствено приложени от съда по висящото дело, но това създава недопустимо неравенство както между различните съдилища, така и между страните по сходни дела. В тази връзка се дават предложения за разрешаване на съществуващата колизия, които запазват едновременно българския модел на контрола за конституционност, но и овластяват разумно съда.
- Направени са множество предложения за изменение на законодателството, някои от които за пръв път в процесуалната доктрина. Така се повишава практическата полза от изследването, като се сочат научно издържани алтернативи на несполучливите законодателни разрешения. Предложенията могат да се обобщят в следните направления: 1) предложения за изменение или отпадане на съществуващи текстове с цел прецизиране (например отпадане на новелата на чл. 126, ал. 1 *in fine* ГПК, въвеждането на основание за спиране при обуславящ административен спор, изключване на основанията извън чл. 229, ал. 1, т. 2-3 ГПК от приложното поле на чл. 61, ал. 1 ГПК, преодоляване на противоречивите разрешения спрямо обикновените другари относно общи въпроси); 2) предложения за създаване на нови институти, които биха улеснили правоприлагането или биха дали възможност за коригиране на съществуващи дефицити (например частично спиране на делото, спор за преюдициалност, презумпция в полза на арбитража при паралелни процеси, отмяна на влязло в сила решение поради противоречие с решение на КС или тълкувателно решение или постановление на ВКС или ВАС).

IV. ПУБЛИКАЦИИ ВЪВ ВРЪЗКА С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

- Относно съотношението между иска по чл. 135 ЗЗД и иска за вземането на кредитора. – *Търговско право*, 2017, № 3, и под печат в *Сборник с доклади от докторантска конференция в памет на доц. д-р Кръстю Цончев*. С: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Колизии на правомощията на съдилищата при контрол за противоконституционност на приложим по делото закон. – В: *Сборник с доклади от конференцията „Правото – традиции и перспективи“ на ПУ „Паисий Хилендарски“*. С.: Сіела, юни 2018 г., преработена версия в портал „Съдебно право“, 16 октомври 2018 г., както и в портал „Lex.bg“, 1 ноември 2018 г.
- Форми на порочния исков процес в хипотези на спиране на производството. – *Норма*, 2018, № 6.
- Частичните искове и разпиленият диалог между властите. – портал „Грамада“, 16 октомври 2018 г.
- Преглед на немската уредба на спирането на исковото производство по разпореждане на съда. – *Ius Romanum*, 2018, № 2.
- Съотношението между паралелни производства пред съд и арбитраж съгласно българското право. – *Studia Iuris*, 2019, № 1.
- Спирането по чл. 229, ал. 1, т. 5 ГПК в светлината на съдебната практика. – под печат в *Сборник в памет на проф. Борис Яновски*. С.: УИ „Св. Климент Охридски“.